

Agata KAŁABUNOWSKA

Uniwersytet Jagielloński

a.kalabunowska@gmail.com

GRANICE W WIZJI POLITYCZNEJ WSPÓŁCZESNEJ SKRAJNEJ PRAWICY W NIEMCZECH¹

ABSTRACT **Borders in the Political Vision of Contemporary Extreme Right in Germany**
The article deals with the issue of broadly defined borders in political and ideological programmes of selected extreme right organisations in contemporary Germany (AfD, NPD, IBD). The starting point for the textual and content analysis of actual programs of these organizations is the author's reflection on the importance of dichotomy in the broader political view of the extreme right. The author claims that the considerably strong focus of the selected right-wing organisations on the issue of physical or cultural borders does not only derive from the timing of their activism – the so called migration crisis. It is rather pre-defined by the ideological features of the far right in general. The core ideological elements ascribed to the far right as a stream of political thought, such as nationalism or authoritarianism, are based on the dichotomy and influence on the far right perception of the world.

Key words: extreme right, Germany, Alternative for Germany, National Democratic Party of Germany, identitarian movement

Słowa kluczowe: skrajna prawica, Niemcy, Alternatywa dla Niemiec, Narodowo-demokratyczna Partia Niemiec, ruch identytarystów

¹ Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego o numerze 2018/28/T/HS5/00335 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

WSTĘP

Ugrupowaniom skrajnie prawicowym często odmawia się dysponowania pogłębioną refleksją ideologiczną. W potocznym rozumieniu skrajna prawica używa prostych przekazów, ucieka się do manipulacji, agituje w sposób populistyczny i stosuje uproszczoną deskrypcję otaczającego świata. Celem wszystkich tych zabiegów ma być wzbudzenie strachu bądź niechęci wobec wybranych grup ludzi lub szczególnych problemów społecznych. Bliższe zapoznanie się z programem politycznym partii i ruchów skrajnej prawicy pozwala zmierzyć się z tym mitem. Programy organizacji radykalnych uwzględniają szeroką paletę problemów społecznych, a im bardziej sformalizowana i ustrukturyzowana forma organizacyjna takiej grupy, tym bardziej szczegółowa lista uwzględnionych postulatów dotyczących kwestii społecznych, gospodarczych czy politycznych. Skrajnie prawicowa partia polityczna będzie tym samym dysponowała dokładniejszą – przynajmniej formalnie – wizją porządku społeczno-politycznego aniżeli luźny radykalny ruch młodzieżowy.

Choć programy polityczne dotyczą partykularnych problemów danego społeczeństwa, stanowią one przedłużenie wyobrażenia członków tworzących je organizacji o otaczającym świecie. Z tego też powodu mogą być podstawą dla analizy ideologicznej ugrupowań politycznych¹. W programach politycznych i założeniach ideowych organizacji skrajnej prawicy nie może zabraknąć tak istotnego wątku, jakim jest kwestia granic. Jest ona rozpatrywana w dość szczególny sposób. Temu prądowi ideowemu nie bez powodu przypisuje się posiadanie tzw. dychotomicznej wizji świata. Podział całości na dwie różniące się lub nawet wykluczające się części zakłada istnienie niewypowiedzianej granicy pomiędzy nimi. Jak wykażę w dalszej części tekstu, przejawiana przez skrajną prawicę dwoistość spojrzenia na różne istotne z punktu widzenia społeczeństwa kwestie jest wyraźnie widoczna w wielu punktach programu politycznego i ideowego tych organizacji, a wybrane idee znajdują przełożenie na konkretne propozycje polityczne, gospodarcze i społeczne. Podjęcie przez ruchy skrajne kwestii fizycznych granic państw jest jedynie namiastką szerszego problemu – istnienia w ich przekonaniu granic nie tylko rzeczywistych, ale także granic wyobrażonych. Temat ten podjęty zostaje też przez współczesne w Niemczech organizacje radykalnie prawicowe, których znaczący rozwój obserwujemy w ostatnich latach, zwłaszcza w kontekście kryzysu migracyjnego. Kulminacją tego rozwoju od luźnych, słabo zorganizowanych grup i niewielkich sukcesów wyborczych partii skrajnych z końca lat 90. było przekroczenie progu wyborczego do niemieckiego Bundestagu przez partię Alternatywa dla Niemiec (Alternative für Deutschland, AfD) – wydarzenie podsumowywane przez niemieckich politologów smutnym stwierdzeniem, że *od 24 września [2017 – przyp. A.K.] po raz pierwszy od ponad 60 lat zasiada w niemieckim Bundestagu partia, która reprezentuje rasistowskie i skrajnie prawicowe pozycje*².

¹ C. Mudde, *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester 2002, s. 20.

² J. Hillje, *Propaganda 4.0 – Die Erfolgsstrategie der AfD*, „Blätter für deutsche und internationale Politik” nr 10, 2017, [online] <https://www.blaetter.de/archiv/jahrgaenge/2017/oktober/propaganda->

Niniejszy tekst przybliża problem granic w wizji politycznej organizacji skrajnej prawicy działających aktualnie w Niemczech. W pierwszej części artykułu przedstawione zostaną cechy charakterystyczne przypisywane ideologii skrajnie prawicowej, z naciśkiem na wykazanie ich dychotomiczności. Następnie przejdę do omówienia niektórych punktów programu politycznego i ideowego wybranych organizacji. Wszystkim tym zabiegom przyświeca cel wykazania specyficznego, wynikającego z przyjmowanej dychotomicznej wizji świata podejścia grup radykalnie prawicowych do problemu szeroko rozumianych granic. Niniejsze opracowanie bazuje na tekstach oryginalnych programów politycznych przede wszystkim najistotniejszej obecnie partii Alternatywa dla Niemiec, dla celów porównawczych również programu Narodowodemokratycznej Partii Niemiec (Nationaldemokratische Partei Deutschlands, NPD), a także założeniach ideowych ruchu identytarystów (Identitäre Bewegung Deutschland, IBD).

NPD jest jedną z najstarszych partii skrajnie prawicowych w Europie powojennej. Jej wyniki wyborcze w wyborach do Bundestagu od lat pozostają na marginalnym poziomie³. Nieco większym powodzeniem partia ta cieszyła się na szczeblu lokalnym⁴. Jej status skrajnie prawicowy nie jest kontestowany ani w literaturze przedmiotu, ani na szczeblu instytucji ochrony państwa. Mimo wielokrotnych prób jej delegalizacji, partia ta działa jednak do dziś. Status AfD był i wciąż jest burzliwie dyskutowany w publikacjach politologicznych. Opinie bardzo się różnią, przy czym najczęściej pojawiającą się kategoryzacją jest umieszczanie AfD wśród partii populistycznej radykalnej prawicy. W mojej opinii najtrafniej określił tę partię niemiecki politolog Oskar Niedermayer, pisząc o niej jako o partii narodowo-konserwatywnej z tendencjami prawicowo-ekstremistycznymi, widocznymi zwłaszcza w kwestiach społecznych i kulturowych⁵. W porównaniu z NPD AfD cieszy się dużą popularnością – w ostatnich wyborach do Bundestagu uzyskała aż 12,6% głosów⁶. Powodzenie tej partii wynikać może z tego, co Samuel Salzborn nazywa brakiem na niemieckiej scenie politycznej *partii, która łączyłaby w sobie wszystkie anty-progresywne resentymenty, a jednocześnie ustawicznie negowała bycie skrajnie prawicową*⁷. Zarówno w niemieckiej prasie, jak i w literaturze naukowej podkreśla się często, że sukces tej partii nie byłby możliwy bez bliskiej kooperacji z ruchem

---

4.0-%E2%80%93die-erfolgsstrategie-der-afd, 24 VII 2018. Wszystkie tłumaczenia z literatury obcojęzycznej w niniejszym artykule są przekładami własnymi autorki.

³ 1,3% głosów w wyborach w 2013 r., 0,4% w 2017 r. Zob. *Ergebnisse der Bundestagswahlen*, [online] <http://www.wahlrecht.de/ergebnisse/bundestag.htm>, 23 VII 2018.

⁴ Przykładowo 4,95% głosów w wyborach w Saksonii w 2014 r. czy 6% w wyborach do Landtagu Meklemburgii-Pomorza Przedniego w 2011 r. Zob. *Ergebnisse der Landtagswahlen*, [online] <http://www.wahlrecht.de/ergebnisse/index.htm>, 23 VII 2018.

⁵ A. Häusler, O. Niedermayer, *Debatte: Ist die Alternative für Deutschland eine rechtspopulistische Partei?*, Bundeszentrale für Politische Bildung, 17 I 2017, [online] <https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtspopulismus/240956/debatte-alternative-fuer-deutschland>, 23 VII 2018.

⁶ *Ergebnisse der Bundestagswahlen...*

⁷ S. Salzborn, *Von der offenen zur geschlossenen Gesellschaft. Die AfD und die Renaissance des deutschen Opfermythos im rechten Diskurs*, [w:] *AfD & FPÖ: Antisemitismus, völkischer Nationalismus und Geschlechterbilder*, red. S. Grigat, Baden-Baden 2017, s. 30.

PEGIDA⁸. Dla uwypuklenia problemu granic kulturowych w wizji skrajnej prawicy przedstawię także kilka elementów programu ideowego ruchu identytarystów. Popularności tego ruchu jako organizacji niepartyjnej nie można wykazać procentowym poparciem społeczeństwa, trudno również porównywać jej wpływ na rzeczywistość społeczno-polityczną do potencjalnego wpływu partii zasiadających w niemieckim parlamencie. Niemniej jednak liczba jego obserwatorów w portalach społecznościowych, a także fakt poddania ruchu identytarystów obserwacji przez Federalny Urząd Ochrony Konstytucji⁹ mogą świadczyć o relatywnie dużym znaczeniu tej organizacji.

DYCHOTOMICZNA WIZJA ŚWIATA JAKO GŁÓWNA CECHA MYŚLI POLITYCZNEJ SKRAJNEJ PRAWICY

Dla zwolenników wywodzenia pojęcia skrajnej prawicy z teorii ekstremizmu politycznego¹⁰ dychotomia jest kluczem do zrozumienia tego zjawiska. Skrajna prawica jako część składowa politycznego ekstremizmu winna być bowiem, wedle wytycznych tej teorii, rozumiana jako przeciwieństwo demokracji. Demokracja i ekstremizm wiąże zatem relacja dychotomiczna – dany obiekt może być przypisany albo do demokracji, albo do ekstremizmu¹¹. Teoria ekstremizmu politycznego zakłada ponadto, że skrajna prawica i skrajna lewica leżą na jednej osi ideologicznej, której środek stanowi polityczne centrum. Tym sposobem skrajna prawica pojawia się jako termin opozycyjny wobec skrajnej lewicy. Norbert Bobbio w swoich rozważaniach nad zasadnością rozdzielania w polityce prawicy od lewicy podsumował te dwa polityczne bieguny w następujący sposób: „*Prawica*” i „*lewica*” to dwa terminy antyetyczne, od ponad dwóch stuleci używane powszechnie w celu wskazania sprzeczności między ideologiami i ruchami, na jakie podzielone jest głęboko skonfliktowane uniwersum myśli i działań politycznych. Jako dwa terminy antyetyczne wykluczają się wzajemnie i łącznie wyczerpują w odniesieniu do owego uniwersum¹².

⁸ Zob. F. Decker, *AfD, Pegida und die Verschiebung der parteipolitischen Mitte*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” nr 40, 2015, s. 27-32; S. Salzborn, *Renaissance of the New Right in Germany? A Discussion of New Right Elements in German Right-wing Extremism Today*, „German Politics and Society” nr 119, 2016, s. 36-63.

⁹ A. Rietzschel, *Bundesamt für Verfassungsschutz beobachtet „Identitäre Bewegung”*, „Süddeutsche Zeitung” 12 VIII 2016, [online] <https://www.sueddeutsche.de/politik/rechtsextremismus-bundesamt-fuer-verfassungsschutz-beobachtet-identitaere-bewegung-1.3118612>, 13 VII 2019.

¹⁰ W literaturze niemieckojęzycznej koncepcja ta znana jest jako *Extremismustheorie*. Do jej rozwoju przyczynili się przede wszystkim Uwe Backes, Eckhard Jesse, a także Armin Pfahl-Traugher. Teoria ekstremizmu politycznego była wielokrotnie krytykowana, przede wszystkim przez takich autorów jak Richard Stöss, Hans-Gerd Jaschke czy Christoph Butterwege.

¹¹ R. Stöss, *Kritische Anmerkungen zur Verwendung des Extremismuskonzepts in den Sozialwissenschaften*, Bundeszentrale für politische Bildung, 29 I 2015, [online] <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/200099/kritische-anmerkungen-zur-verwendung-des-extremismuskonzepts-in-den-sozialwissenschaften>, 1 II 2018.

¹² N. Bobbio, *Prawica i lewica*, przeł. A. Szymanowski, Kraków 1996, s. 25.

Podążając za wytycznymi teorii ekstremizmu politycznego, grupa bądź jednostka określane mianem skrajnie prawicowych są przeciwnikami demokracji, tak samo jak przeciwnikami demokracji są grupy bądź jednostki skrajnie lewicowe. Skrajna lewica i skrajna prawica zaś występują również przeciwko sobie, bo choć łączy je bycie w opozycji do demokracji, to dzieli je sposób uzasadniania i „wyznawania” tejże antydemokratyczności. Tu również przychodzi nam z pomocą trafne podsumowanie Bobbio: *antydemokracja łączy ich* [lewicowego i prawicowego ekstremistę – przyp. A.K.] *nie przez to, że należą do tego, a nie innego obozu politycznego, ale przez to tylko, że w swoich obozach należą do skrzydeł skrajnych. Skrajności się stykają*¹³.

Dylematem, z którym borykają się teoretycy ekstremizmu politycznego, jest także problem ustalenia odległości skrajnej prawicy i skrajnej lewicy od centrum na wspomnianej osi ideologicznej. Ekstremizm oznaczać tu może bowiem albo dojście do granicy skali, albo też wykroczenie poza tę granicę¹⁴. Jak możemy zauważyć, już w warstwie teoretycznej tych rozważań skrajna prawica pojawia się w ścisłej łączności z terminem „granica”.

Wywodzenie skrajnej prawicy z teorii ekstremizmu politycznego jest jednym z zabiegów pomocniczych w wyjaśnianiu tego zjawiska, nie jest jednak metodą jedyną. Spora grupa politologów, niezgadających się z zasadami teorii ekstremizmu¹⁵, próbuje raczej skupić się na budowaniu definicji pozytywnej, a zatem wyjaśnianiu, czym skrajna prawica jest, aniżeli czym nie jest lub przeciwko czemu się opowiada. Próby budowania definicji pozytywnych skrajnej prawicy bazują przede wszystkim na wyszukiwaniu i definiowaniu cech ideologicznych tego prądu myślowego. Co ciekawe, podążając za wytycznymi tej metody badawczej, również nieuniknione wydaje się zmierzenie z dychotomiami. Jeśli do cech ideologicznych współczesnej skrajnej prawicy zaliczymy, za różnymi autorami, takie elementy jak nacjonalizm, homogeniczna wizja narodu, rasizm lub ksenofobia, ideę silnego państwa, dogmatyzm czy też antypluralizm, w każdej z tych cech uprawnione wydaje się doszukiwanie się dychotomicznej wizji świata. Spróbuję wykazać to na kilku przykładach.

Jak zauważa Roger Eatwell, nacjonalizm wykazywany przez skrajną prawicę jest specyficznego rodzaju – jest *nacjonalizmem z tendencją do nietolerancji różnorodności*¹⁶. Ten element myślenia skrajnie prawicowego nie skupia się bowiem jedynie na doszukiwaniu się godnych pochwały cech we własnym narodzie. W bardzo dużym stopniu,

¹³ Tamże, s. 42.

¹⁴ K. Bert, N. Mayer, *Right-Wing Extremism as a Social Movement*, [w:] *Extreme Right Activists in Europe through the Magnifying Glass*, red. B. Klandermans, N. Mayer, London 2006, s. 4.

¹⁵ Rozważania nad zasadnością wywodzenia skrajnej prawicy z teorii ekstremizmu politycznego znaleźć można m.in. w następujących pracach niemieckich politologów: *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Eine Bilanz*, red. W. Schubarth, R. Stöss, Opladen 2001; H.-G. Jaschke, *Politischer Extremismus*, Wiesbaden 2006; R. Stöss, *Kritische Anmerkungen...*; E. Jesse, *Der Begriff „Extremismus“ – Worin besteht der Erkenntnisgewinn?*, Bundeszentrale für politische Bildung, 29 I 2015, [online] <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/200098/der-begriff-extremismus-worin-besteht-der-erkenntnisgewinn>, 4 II 2017.

¹⁶ *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, red. R. Eatwell, C. Mudde, London 2004, s. 9.

o ile nie w o wiele większym stopniu, ta forma nacjonalizmu koncentruje się na podkreślaniu odmienności pomiędzy dwoma grupami – „my” i „oni”. Pielęgnacja wizerunku własnego narodu podszyta jest w tym wypadku umniejszaniem roli bądź wartości innych narodów, a podkreślanie ekskluzywności własnej grupy etnicznej pociąga za sobą dyskryminację innych. Z kolei zdaniem Armina Pfahl-Traughbera nacjonalizm jako cecha charakterystyczna skrajnej prawicy nie zaczyna się wtedy, kiedy swój naród uważa się za górujący nad innymi, lecz wtedy, kiedy przynależność do narodu ma w rozumowaniu politycznym najwyższą pozycję¹⁷. Cas Mudde z kolei zauważa, że do współczesnych partii radykalnej prawicy, zwłaszcza populistycznej, bardziej pasuje określenie „natywistyczne” aniżeli „nacjonalistyczne”. Natywizm rozumiany jest w tym przypadku jako ideologia, która zakłada, że państwa powinny być zasiedlane wyłącznie przez członków grupy rodzinnej, a elementy spoza tej grupy – zarówno osoby, jak i idee – są fundamentalnym zagrożeniem dla homogenicznej wizji narodu. Zdaniem Mudde’a natywizm zawiera w sobie zarówno nacjonalizm, jak i ksenofobię¹⁸.

Również inne cechy ideologii skrajnie prawicowej prześiąknięte są zasadami dychotomii. Widoczne jest to wyraźnie w przypadku ksenofobii i rasizmu, kolejnych cech przypisywanych skrajnej prawicy¹⁹ – elementów *per se* manichejskich – a także w przypadku homogenicznej wizji narodu. Niektórzy badacze ekstremizmu politycznego wszystkie wymienione cechy, wartościujące negatywnie grupy zewnętrzne wobec grupy własnej, określają „ideologią nierówności” i tę cechę skrajnej prawicy uznają za jedną z istotniejszych tego prądu politycznego. „Ideologia nierówności” zakłada istnienie naturalnych hierarchii nie tylko pomiędzy różnymi narodami, ale także w sensie polityki wewnętrznej kraju. Może towarzyszyć temu także podkreślanie praw silniejszych ponad słabszymi, które z kolei uznać można za elementy socjaldarwinizmu²⁰.

¹⁷ A. Pfahl-Traughber, *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik*, München 2006, s. 15.

¹⁸ C. Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, Cambridge 2007.

¹⁹ Współcześni politolodzy nie są zgodni co do przypisywania skrajnej prawicy cechy rasizmu. Część z nich uważa, że jest on wciąż widoczny w zmienionej postaci tzw. nowego rasizmu, który skupia się nie tyle na stosunku podrzędności/nadrzędności ras, ale na ich inności (zob. *Western Democracies and the New...*, s. 10). Nie jest to zatem rasizm biologiczny lub hierarchiczny. Pfahl-Traughber stwierdza natomiast, że antyegalitarystyczne nastawienie skrajnej prawicy nie zawsze musi oznaczać hierarchizację ludzi na wzór rasizmu (zob. A. Pfahl-Traughber, *Rechtsextremismus in der...*, s. 14).

²⁰ A. Pfahl-Traughber, *Rechtsextremismus. Eine kritische Bestandaufnahme nach der Wiedervereinigung*, Bonn 1993, s. 20. W warunkach niemieckiego dyskursu politycznego cechę socjaldarwinizmu przypisuje się zresztą skrajnej prawicy dość powszechnie. Pytania o skłonność do wyznawania postulatów socjaldarwinizmu zadaje m.in. Uniwersytet w Lipsku wraz z Fundacją Friedricha Eberta w tzw. Mitte Studie – zakrojonym na szeroką skalę badaniu socjologiczno-politologicznym, dotyczącym potencjału skrajnie prawicowego we współczesnych Niemczech. Badanie przeprowadzane jest w cyklu dwuletnim nieustannie od 2002 r. Ankietowanych prosi się o wyrażenie swojego stosunku do sformułowań, zawierających w sobie elementy myślenia skrajnie prawicowego, m.in. wyrażających socjaldarwinizm, jak np.: *Tak jak [to jest] w naturze, również w społeczeństwie silniejsi powinni zawsze stawiać na swoim*. Zob. opis badania i raporty badawcze na stronie internetowej Uniwersytetu w Lipsku, *Langzeituntersuchung zur rechtsextremen und antidemokratischen Einstellung in Deutschland seit 2002*, [online] <https://www.kredo.uni-leipzig.de/die-leipziger-mitte-studien/>, 28 I 2018.

Warto zauważyć, że również idea silnego państwa w wizji politycznej skrajnej prawicy zawiera w sobie pewną dychotomię. Nie jest to bowiem jedynie kult rządów silnej ręki. Idea ta pociąga za sobą specyficzne spojrzenie na relacje społeczeństwa i władzy. Silny lider i silne struktury państwowe przeciwstawione zostają wspólnocie, ta zaś postrzegana jest jako grupa, nigdy zaś jako zbiór poszczególnych jednostek. Indywidualizm podawany jest w wątpliwość²¹. Podobnie przypisywaną skrajnej prawicy cechą autorytaryzmu rozumie Pfahl-Traughber, pisząc, że autorytaryzm w sensie politycznym to w przypadku skrajnej prawicy takie wyobrażenie systemu społeczno-politycznego, w którym państwo stawia się wyżej aniżeli społeczeństwo i nie postrzega się tworu państwa jako instrumentu w rękach społeczeństwa, ale jako element w tej układance jednostronnie dominujący²². Nie bez powodu Uwe Backes i Eckhard Jesse, twórcy teorii ekstremizmu politycznego, podkreślają antyindywidualistyczny charakter skrajnej prawicy w jej następującej definicji: *Skrajna prawica jest antyindywidualistycznym, negującym demokratyczny aksjomat fundamentalnej równości ludzi ruchem obrony przeciwko siłom liberalnym i demokratycznym oraz efektowi ich rozwoju – demokratycznemu państwu konstytucyjnemu*²³.

Wszystkie powyższe cechy skrajna prawica wykazuje w sposób dogmatyczny, a zatem również poniekąd dychotomiczny. Dogmatyzm zawiera w sobie bowiem w tym przypadku nie tylko przywiązanie do pewnego zestawu poglądów na świat, ale także założenie o nadrzędności tychże poglądów, wyznawanych przez grupę „my”, nad każdym innym poglądem alternatywnym. Backes i Jesse podkreślają tutaj nadmierną koncentrację ruchów skrajnych na podziałach świata na dobry i zły, ludzi zaś na oświeconych i heretyków, a także przyjaciół i wrogów²⁴. Dychotomia zawarta jest także już w samym określeniu dwóch kolejnych cech przypisywanych skrajnej prawicy, takich jak *antypluralizm* i *antyparlamentaryzm* (podkreślenie autorki), w których przedrostek „anty” sugeruje przeciwieństwo wobec kogoś lub czegoś.

W związku z powyższą argumentacją można posunąć się do stwierdzenia, że skrajna prawica nie musi wprost wypowiadać się o granicach i różnicach pomiędzy rzeczami, ideami czy ludźmi – granice i różnice są konstytutywną częścią jej spojrzenia na świat w ogóle. Skonfrontowane z wyzwaniem, jaki stanowi kryzys migracyjny, partie i organizacje skrajnie prawicowe miały jednak ponownie okazję, aby *explicite* wyrazić swoje poglądy. Przekonane o konieczności obrony przed, jak pisze Zygmunt Bauman: *konkretnym, widocznym i namacalnym wrogiem*²⁵, zwały swoje szeregi i w sposób bardziej klarowny niż w czasach społeczno-politycznego ładu wyraziły swoją wizję w programach politycznych i ideologicznych. Kolejny podrozdział naświetli sposób, w jaki dokonały tego wybrane niemieckie organizacje skrajnej prawicy.

²¹ S. Salzborn, *Rechtsextremismus Erscheinungsformen und Erklärungsansätze*, Baden-Baden 2015, s. 25.

²² A. Pfahl-Traughber, *Rechtsextremismus. Eine kritische...*, s. 20.

²³ U. Backes, E. Jesse, *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*, B. 2: *Analyse*, Köln 1989, s. 43.

²⁴ *Tamże*, s. 174.

²⁵ Z. Bauman, *Obcy u naszych drzwi*, przeł. W. Mincer, Warszawa 2016, s. 41.

KWESTIA GRANIC FIZYCZNYCH W PROGRAMIE POLITYCZNYM UGRUPOWAŃ SKRAJNEJ PRAWICY

Analizowany w niniejszej pracy program polityczny Alternatywy dla Niemiec w dużym stopniu podyktowany był warunkami, w jakich partii udało się zyskać popularność i przedostać do politycznego „mainstreamu”, tzn. kryzysem migracyjnym²⁶. Wyzwanie, przed jakim stanęły Niemcy, przejmując na szczęblu europejskim inicjatywę w kwestii uchodźców i azylantów z Błiskiego Wschodu, stanowi obecnie dla AfD główny motyw działania z kilku powodów. Przede wszystkim daje jej możliwość krytyki wszystkich niepowodzeń partii rządzących, których doświadczyły one w tym procesie. Z drugiej zaś strony umożliwia AfD przedstawienie zmęczonemu tym problemem społeczeństwu alternatywnej wizji świata społeczno-politycznego.

Fakt przedostania się na teren Niemiec tak ogromnej fali imigrantów, uchodźców i azylantów stanowi dla AfD przede wszystkim jasny sygnał co do braku skuteczności istniejącej polityki ochrony granic państw narodowych we współczesnej Europie. Partia odnotowuje swoje stanowisko w tej sprawie już w jednym z pierwszych punktów programu politycznego w następujący sposób: *Państwo, które oddaje kontrolę nad granicami, a w związku z tym swoje panowanie nad obszarem państwa, samo się likwiduje. Traci swoją państwowość*²⁷. Zdaniem AfD oddanie instytucjom Unii Europejskiej kontroli nad kwestią ochrony granic kontynentalnych oraz zniesienie granic pomiędzy państwami członkowskimi pozbawia poszczególne narody prawa głosu w kwestii najbardziej dla państw narodowych podstawowej – ochrony własnego terytorium i polityki granicznej. Unia ogranicza zatem w oczach AfD rolę państwa narodowego, a tym samym takie państwo niszczy. Stąd też już na początku programu wyborczego widnieją jasne i krótkie żądanie partii: *Chcemy zachowania suwerennego, demokratycznego państwa narodowego!*²⁸.

W rozdziale drugim programu politycznego, poświęconym kwestii polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, AfD kontynuuje swój wywód dotyczący nieskuteczności systemu europejskiego. Partia uznaje w nim, że skoro nie została zapewniona

²⁶ Warto zaznaczyć, że program polityczny AfD zmieniał się wraz z rozwojem tej partii. Początkowo jej charakter był diametralnie różny od prezentowanego w niniejszym artykule. Temat jej rozwoju organizacyjnego i ideowego został wyczerpująco poruszony m.in. w następujących pozycjach: A. Moroska-Bonkiewicz, *Radikalizacja niemieckiej sceny politycznej. Fenomen sukcesu Alternatywy dla Niemiec w wyborach do Bundestagu w 2017 r.*, Kwartalnik Naukowy OAP UW „e-Politikon”, nr 23, 2017, s. 162-184; A. Kałabunowska, *Niemieckie ugrupowania protestu i ich przywódcy jako przykład odpowiedzi społeczeństwa na wyzwania współczesności*, [w:] *Przywódcy polityczni wobec współczesnych zagrożeń i kryzysów: wyzwania dla przywódców i partii politycznych*, red. M. Hartliński, Olsztyn 2017, s. 245-272; T. Oppelland, *Alternative für Deutschland*, Bundeszentrale für Politische Bildung, 5 VI 2017, [online] <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/parteien-in-deutschland/211108/afd>, 23 VII 2018; A. Hensel i in., *Die AfD vor der Bundestagswahl 2017. Vom Protest zur parlamentarischen Opposition*, Otto Brenner Stiftung, Frankfurt am Main 2017.

²⁷ *Programm für Deutschland: Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24. September 2017*, s. 7, [online] https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/06/2017-06-01_AfD-Bundestagswahlprogramm_Onlinefassung.pdf, 27 I 2018.

²⁸ *Tamże*.

ochrona granic zewnętrznych Unii, Układ z Schengen należy uznać za projekt nieudany. AfD w jego miejsce nie postuluje jednak rewizji postanowień traktatowych, ale jak przystało na partię o charakterze narodowo-konserwatywnym, nawołuje do zwiększenia kompetencji państw narodowych w tej dziedzinie. Postulat ten znajduje swoje miejsce w programie partii w następującym zapisie: *Musi zatem zostać ponownie odbudowana niemiecka straż graniczna, która będzie w stanie ochronić granice państwa, przy czym powinna być zachowana wolność przepływu osób i dóbr*²⁹. Znamionnym jest znajdujące się w podrozdziale 5.5 programu następujące żądanie partii: *Domagamy się ścisłej kontroli na niemieckich przejściach granicznych oraz ochrony granic zielonych poprzez zintegrowane systemy bezpieczeństwa, do których należeć mogą także ogrody*³⁰. Wizję tę dopełnia także postulat przywrócenia powszechnego obowiązku służby wojskowej³¹.

Korzyści ze wspomnianego przepływu osób i dóbr są przez tę partię rozumiane w dość przewrotny sposób. Z jednej strony opowiada się ona za wolnym od dyskryminacji dostępem do zagranicznych rynków dla niemieckich przedsiębiorstw. W innym zaś punkcie programu widnieje żądanie *zaprzestania wyprzedaży wiedzy*³², w jeszcze innym z kolei konieczność ograniczenia roszczeń sądów ponadnarodowych, nakładających kary na niemieckie przedsiębiorstwa działające za granicą, które *zagrożają ich egzystencji*³³. Podobny zapis odnaleźć można także w programie NPD w następującej postaci: *Należy zapobiegać rabunkowi technologii [następującemu] poprzez przejęcie niemieckich przedsiębiorstw przez obcy kapitał*³⁴. Z powyższych przykładów można wysnuć wnioski, że obie partie faworyzują jedynie takie rozwiązania w przepływie osób i dóbr oraz handlu międzynarodowym, które stanowią korzyść dla niemieckiej gospodarki. Zdają się także nie dostrzegać, że przy tak ogromnym stopniu umiędzynarodowienia handlu zagrożenia dla wiedzy, własności intelektualnej i zasobów materialnych są równie prawdopodobne co zyski.

Do kwestii przepływu osób, zwłaszcza uchodźców i azylantów z obecnej fali migracyjnej, AfD odnosi się w osobnym rozdziale. Na jego wstępie podaje szacunkowe dane sondażowe osób chętnych do przesiedlenia się z krajów azjatyckich i afrykańskich, podkreślając, że liczba ta zdecydowanie przewyższa możliwości krajów przyjmujących. AfD stwierdza, że polityczne postulaty przyjmowania uchodźców ze względów etycznych, jak często motywowało swoje decyzje w tej kwestii kierownictwo partii rządzących, są *pseudohumanitarne i autodestrukcyjne*³⁵. Zamiast tego partia żąda *bezwzględnej zamknięcia granic, aby zakończyć nieuregulowaną masową migrację przeważnie zawodowo*

²⁹ Tamże, s. 20.

³⁰ Tamże, s. 30.

³¹ Tamże, s. 19.

³² Tamże, s. 20.

³³ Tamże.

³⁴ Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands (NPD), s. 19, [online] https://npd.de/Parteiprogramm_NPD.pdf, 27 I 2018.

³⁵ Programm für Deutschland..., s. 28.

*niewykwalifikowanych azylantów*³⁶. Ponadto w programie pojawia się żądanie odsyłania do krajów pochodzenia wszystkich uchodźców, którym nie przyznano azylu, a dodatkowo ustalenia rocznej minimalnej liczby imigrantów odsyłanych do kraju pochodzenia, przy czym nie sprecyzowano przesłanek koniecznych do repatriacji³⁷.

Kwestię granic NPD, uznawana za sztandarowy przykład organizacji skrajnie prawicowej, podjęła *explicite* tylko w jednym artykule swojego programu z 2013 r. i jego wydźwięk zbliżony jest do wcześniej przedstawionych postulatów AfD. Opowiedziano się w nim za wzmocnieniem efektywnej ochrony granic zewnętrznych Niemiec w celu ochrony społeczeństwa przed nielegalną imigracją, za rutynowymi kontrolami na granicach oraz za zerwaniem Układu z Schengen³⁸. Spostrzeżenia co do efektywności funkcjonowania Unii Europejskiej NPD wyraża w sposób bardzo ogólny. Partia nie wysuwa postulatów konkretnej reformy struktur unijnych, lecz generalnego *odrzućcia [wizji] jednobiegunowego porządku światowego pod przywództwem „Zachodu”* wraz z towarzyszącą mu ideą stworzenia *wielobiegunowego porządku świata swobodnego rozwoju suwerennych narodów*³⁹, a zatem *Europa technokratów* powinna ustąpić miejsca Europie narodów⁴⁰. Tak jak miało to miejsce w przypadku programu politycznego AfD, również NPD opowiada się za państwem narodowym, uzasadniając ten wybór w sposób zdecydowanie bardziej dosadny. W programie partii czytamy: *Państwo narodowe stanowi konieczne polityczne ramy rządów ludu i [jest] jedyną gwarancją sprawiedliwego podziału dóbr społecznych, które bez świadomości lojalności narodowej i poczucia wspólnoty nie mogą mieć miejsca*⁴¹. Wiele kolejnych punktów programu przedstawia poszczególne elementy wzmacniające struktury takiego państwa, poczynawszy od ochrony instytucji rodziny przez ochronę środowiska aż po niezależność energetyczną kraju (*autarkia energetyczna*⁴²). Towarzyszą temu postulaty podobne do tych wysuwanych przez AfD, aby wzmocnić służby porządku publicznego oraz przywrócić obowiązek służby wojskowej. Warto odnotować, że NPD w swoim programie używa sformułowania „bezpieczeństwo Niemców” bądź też „bezpieczeństwo wszystkich Niemców”. Nie ma zatem mowy o bezpieczeństwie wszystkich obywateli lub wszystkich przebywających na terenie Niemiec. Już sama powyższa forma zapisu wyklucza możliwość objęcia ochroną przedstawicieli innych narodowości i zakłada istnienie wyraźnych granic pomiędzy grupami narodowymi czy etnicznymi.

NPD w pierwszym akapicie swojego programu politycznego w następujący sposób przedstawia współczesne zagrożenia dla narodu niemieckiego: *Zagrożenia egzystencjalne wywodzą się, wraz ze swymi katastroficznymi skutkami, ze spadku poziomu urodzeń,*

³⁶ Tamże, s. 29.

³⁷ Tamże.

³⁸ Arbeit. Familie. Vaterland..., s. 44.

³⁹ Europa, strona internetowa Narodowodemokratycznej Partii Niemiec, [online] <https://npd.de/themen/europa-2/>, 2 II 2018.

⁴⁰ Arbeit. Familie. Vaterland..., s. 31.

⁴¹ Tamże, s. 9.

⁴² Tamże, s. 37.

szybko postępującego zalania obcym żywiołem, zagranicznej kontroli poprzez instytucje narodowe i globalizacji⁴³. NPD, w przeciwieństwie do AfD, w o wiele większym stopniu dostrzega zagrożenie dla tradycji i kultury Niemiec w takich zjawiskach jak amerykanizacja, islamizacja czy globalizacja aniżeli jedynie w napływie do kraju grup kulturowo czy rasowo obcych. Na temat tego, czy nie wynika to przypadkiem ze sporządzenia programu NPD przed okresem kulminacji kryzysu migracyjnego, możemy jedynie spekulować⁴⁴. Antyglobalistyczny charakter partii dostrzec możemy m.in. w takich ustępach programu politycznego NPD, jak np. *Globalizacja to wypowiedzenie wojny porządkowi państwa narodowego, a co za tym idzie wolności wszystkich narodów*⁴⁵. Kierując się tymi pobudkami, NPD zdecydowanie opowiada się za zerwaniem kilku istotnych sojuszy, w wyniku których Niemcy stały się częścią globalnej polityki i w których zaangażowane są od dziesięcioleci. Chodzi m.in. o sojusz ze Stanami Zjednoczonymi (*które szerzą na całym świecie [jedynie] cierpienie i niezgodę*⁴⁶), a także sojusze wojskowe, w wyniku których żołnierze Bundeswehry obecni są na innych kontynentach (*Niemcy nie są broniące ani w Rogu Afryki, ani w Hindukuszu*⁴⁷), a żołnierze wojsk zagranicznych bądź międzynarodowych mają dostęp do niemieckiej infrastruktury wojskowej (*Wskutek tego wszyscy zagraniczni żołnierze powinni opuścić Niemcy; infrastruktura wojskowa na niemieckiej ziemi nie może być udostępniana żadnej obcej sile*⁴⁸). Chodzi też o uczestnictwo Niemiec w międzynarodowych ustaleniach dotyczących wymiany danych osobowych w ramach zapobiegania rozprzestrzeniania się terroryzmu (*Państwo jest zobowiązane w pierwszej kolejności do zaspokajania potrzeb ochrony i bezpieczeństwa niemieckich obywateli, nie zaś głodu danych organizacji międzynarodowych lub obcych państw*⁴⁹). Wszystkie powyższe argumenty poparte cytatami z programu partii wskazują, że wizja polityczna NPD przesiąknięta jest ideą izolacjonizmu, będącego odpowiedzią tej partii na globalizację i ideę otwartych granic.

⁴³ Tamże, s. 8.

⁴⁴ Cytowany program AfD datowany jest na kwiecień 2017 r. i jego pełna nazwa w języku polskim to „Program dla Niemiec. Program wyborczy Alternatywy dla Niemiec do wyborów do Bundestagu 24 września 2017 r.”. *Nota bene* z moich wcześniejszych badań wynika, że AfD nie złagodziła swojego programu na przestrzeni lat. Por. A. Kałabunowska, *Stanowisko niemieckiej skrajnej prawicy wobec kryzysu migracyjnego*, „Humaniora” 2017, nr 1 (17), s. 93-106; A. Kałabunowska, *Niemieckie ugrupowania protestu i ich przywódcy jako przykład odpowiedzi społeczeństwa na wyzwania współczesności*, „Forum Politologiczne” 2017, t. 20, s. 245-272. Dostępny na stronie internetowej NPD program partyjny z 2013 r. to z kolei drugie wydanie programu politycznego, którego pełna nazwa brzmi „Praca. Rodzina. Ojczyzna. Program partyjny Narodowodemokratycznej Partii Niemiec. Ustanowiony na zjeździe partii 4-5.06.2010 w Bambergu”. Jeśli przyjmiemy, że kryzys migracyjny wybuchł około 2015 r., program NPD zdecydowanie nie odnosi się do wydarzeń z nim związanych. Niemniej jednak niniejszy artykuł bazuje także na stale aktualizowanej stronie internetowej partii i jej aktywności w mediach społecznościowych.

⁴⁵ *Arbeit. Familie. Vaterland...*, s. 10.

⁴⁶ *Europa...*

⁴⁷ *Tamże*.

⁴⁸ *Arbeit. Familie. Vaterland...*, s. 48.

⁴⁹ *Tamże*, s. 45-46.

Stanowisko partii wobec obcokrajowców najlepiej oddaje znajdujący się we wstępie programu NPD ustęp: *Tożsamość narodowa oznacza: Niemcy muszą pozostać krajem Niemców i tam, gdzie nie ma to już miejsca, musi stać się tak ponownie. Zasadniczo obcym w Niemczech nie powinno przysługiwać prawo pobytu, a jedynie obowiązek powrotu do własnej ojczyzny. Odrzucamy wszystkie „multikulturalne” modele społeczne jako nieludzkie, ponieważ oddalają [one] w równym stopniu Niemców i nie-Niemców od [ich] narodowego porządku społecznego i poddają [ich następnie], jako jednostki wykorzenione, obcym wpływom poprzez gospodarkę, media i politykę*⁵⁰.

Retoryka narodowościowa pojawia się niemal na każdej stronie programu NPD. Jeden z rozdziałów zatytułowano nawet hasłem „Niemcy Niemców”⁵¹. Partia podkreśla w nim, że decyzja o przyjęciu imigrantów i uchodźców została podjęta bez zgody suwerena, natomiast skala tego zjawiska wraz z towarzyszącą jej naturalizacją nowo przybyłych stanowi zagrożenie dla egzystencji narodu niemieckiego. Zjawisko integracji partia porównuje do ludobójstwa⁵². Na swojej stronie internetowej ugrupowanie to dodaje, że fala migracji to zamach na *integralność i tożsamość narodu*⁵³. NPD nawołuje nie tylko do rozprawienia się z kwestią uchodźców poprzez takie postulaty, jak wykreślenie z ustawy zasadniczej Niemiec prawa do azylu⁵⁴, ale ujmuje także problem szerzej. Próbuje uświadomić odbiorcom skalę problemów wewnątrz społeczeństwa niemieckiego, nawołuje do podjęcia przez Niemców decyzji o swoim przyszłym losie i opowiedzenia się albo *za państwem socjalnym*, albo *za państwem imigracyjnym*⁵⁵. Swoje skrajne poglądy w tych kwestiach usprawiedliwia z kolei prawem narodów do samostanowienia i ochrony swojej kulturowej i narodowej tożsamości⁵⁶.

KWESTIA GRANIC KULTUROWYCH W PROGRAMIE POLITYCZNYM UGRUPOWAŃ SKRAJNEJ PRAWICY

Elementem spajającym kwestię granic fizycznych i granic kulturowych w wizji politycznej niemieckich partii skrajnej prawicy jest problem kulturowej przynależności wybranych krajów do kręgów kultury europejskiej, a co za tym idzie, ich potencjalna przynależność do struktur Unii Europejskiej. W obecnej napiętej sytuacji politycznej pomiędzy Niemcami a Turcją nietrudno o wskazanie właśnie tego drugiego kraju jako potencjalnego

⁵⁰ *Tamże*, s. 8.

⁵¹ *Tamże*, s. 28.

⁵² *Tamże*.

⁵³ *Zuwanderung*, strona internetowa Narodowodemokratycznej Partii Niemiec, [online] <https://npd.de/themen/identitaet/>, 28 I 2018.

⁵⁴ Postulaty NPD dotyczące rozwiązania programu migracyjnego znalazły swoje miejsce w osobnej ulotce wydanej przez partię o nazwie „Pięciopunktowy plan repatriacji obcokrajowców”, [online] <http://www.npd-sh.de/pdf/Auslaenderrueckfuehrung.pdf>, 28 I 2018.

⁵⁵ *Arbeit. Familie. Vaterland...*, s. 10.

⁵⁶ *Tamże*, s. 29.

członka wspólnoty europejskiej, wywołującego największą niezgodę wśród ugrupowań o profilu silnie prawicowym na starym kontynencie. Wydaje się, że żadna partia polityczna, której udało się przekroczyć próg wyborczy do niemieckiego Bundestagu, nie wypowiedziała się w tej kwestii tak stanowczo, jak AfD. Zdecydowała się ona na taki zapis w swoim programie wyborczym: *Turcja nie należy kulturowo do Europy. Obecny rozwój wydarzeń politycznych daje powód do zmartwień i pokazuje, że Turcja odsunęła się jeszcze bardziej od Europy i od zachodniej wspólnoty wartości*⁵⁷. Wiąże się z tym oczywiście zdecydowana odmowa przyjęcia Turcji do Unii Europejskiej⁵⁸, postulat zakończenia członkostwa tego kraju w NATO⁵⁹, a także niezgoda na ruch bezwizowy obywateli Turcji do krajów Unii⁶⁰. Istotny jednak w powyższym zapisie programowym AfD jest fakt podkreślenia braku kulturowej przynależności Turków do kręgu kultury europejskiej jako podstawy dla wykluczenia tego państwa z jakichkolwiek rozmów koalicyjnych. Decydujące nie są zatem niezdolność dyplomatyczna Turcji ani brak gotowości tego kraju do współpracy na szczeblu międzynarodowym, a jedynie jej kulturowa odmiennność. Bariera kulturowa dominuje zatem w tym przypadku nad jakimikolwiek przeszkodami natury prawnej lub administracyjnej. Ponadto z wielu innych zapisów programowych wysnuć można wniosek, jakoby Turcy w oczach AfD byli najbardziej wyraźnym i namacalnym efektem szerszego problemu niepożądaney wymiany kulturowej, religijnej, etnicznej i językowej. Co więcej, w wielu swoich zapisach programowych AfD nie dokonuje wyraźnego podziału na obywateli „o pochodzeniu migracyjnym”, a zatem obywateli Niemiec będących dziećmi migrantów w drugim lub kolejnym pokoleniu, a nielegalnymi imigrantami oraz azylantami z najnowszej fali migracyjnej. Brak tego rozróżnienia rzutuje na jednorodnie negatywny obraz wszystkich obcokrajowców pochodzenia bliskowschodniego prezentowany przez AfD. Zapis o nieprzynależności Turcji, ale także Izraela, do szeroko rozumianej Europy odnaleźć można też w analizowanym programie NPD⁶¹.

Negatywny stosunek do obcokrajowców AfD motywuje istnieniem przejawiskawionego i hiperbolicznego zagrożenia z ich strony w stosunku do narodu niemieckiego. *Chcemy pozostawić naszym potomkom taki kraj, który można jeszcze rozpoznać jako nasze Niemcy*⁶² – zapisuje partia na kartach swojego programu. Zabezpieczeniem przed kompletnym zniszczeniem oblicza kulturowego Niemiec w sytuacji, gdy imigranci znajdują się już na terenie tego kraju, może być z kolei następujący postulat: *Każdy migrant lub imigrant, któremu przysługuje stałe prawo pobytu, ma obowiązek [dosł. dług oddawczy – A.K.] dostosować się do swojej nowej ojczyzny i niemieckiej kultury dominującej, nie odwrotnie*⁶³. Żądanie zakończenia propagandy multikulturalizmu jest naturalnym

⁵⁷ *Programm für Deutschland...*, s. 19.

⁵⁸ *Tamże*, s. 29.

⁵⁹ *Tamże*, s. 19.

⁶⁰ *Tamże*, s. 29.

⁶¹ *Arbeit. Familie. Vaterland...*, s. 32. Ciekawy wydaje się fakt, że do kręgu kultury i wspólnoty europejskiej partia ta zalicza Rosję.

⁶² *Programm für Deutschland...*, s. 28.

⁶³ *Tamże*, s. 32.

przedłużeniem tak zarysowanej retoryki politycznej i widoczne jest obecnie w niemal każdym programie organizacji skrajnie prawicowych we współczesnych Niemczech.

Umiejętność dostosowania się migrantów do kultury kraju przyjmującego jest postrzegana przez ugrupowania skrajnej prawicy jako bardzo słaba, o ile w ogóle możliwa. AfD pisze na ten temat (mając na myśli imigrantów z Bliskiego Wschodu z ostatniej fali migracyjnej) w następujący sposób: *Udane dostosowanie się wszystkich tych ludzi, w tym znacznej części analfabetów, jest niemożliwe*⁶⁴. Również inne partie skrajne akcentują w swojej retoryce politycznej mniejsze kompetencje intelektualne migrantów i azylantów. Znajduje to m.in. wyraz w postulatcie odrębnego nauczania dla dzieci Niemców oraz dzieci obcokrajowców, znajdującym się w programie NPD⁶⁵, ale także postulacie wysuwany przez partię Pro NRW, aby wprowadzić maksymalną liczbę dzieci obcokrajowców w klasach szkolnych⁶⁶. Oba ugrupowania motywują to rzekomym niepożądanym negatywnym wpływem dzieci obcokrajowców na poziom nauczania w niemieckich placówkach szkolnych.

W retoryce politycznej NPD znaleźć można także takie elementy retoryki antyimigracyjnej, które są najbardziej rozpowszechnione i typowe dla ugrupowań skrajnie prawicowych⁶⁷. Chodzi tu o podkreślanie wyższych niż w szeregach społeczeństwa przyjmującego wskaźników przestępczości wśród grup imigranckich⁶⁸. NPD podkreśla także, że wbrew twierdzeniom partii rządzących, jakoby obcokrajowcy wzbogacali kulturę i społeczeństwo niemieckie, partia ta, *mając na uwadze horrendalne sumy iluzorycznej „integracji” i ponadprzeciętne obciążenie przestępczością*⁶⁹, widzi w obcokrajowcach raczej brzemię oraz zakłócenie pokojowego współżycia w kraju. Zdecydowanie kontrastuje to z rzekomą wiarą partii w istnienie różnorodności i równości narodów, będących nośnikami kultury, podkreślaną w innym akapicie tego samego programu⁷⁰.

Koncentracja na problemie granic kulturowych lub też ich zaniku we współczesnych Niemczech jest jednak najbardziej widoczna w programie ideowym ruchu identytarystów⁷¹. Jako ruch tożsamościowy z kręgów Nowej Prawicy, identytaryści próbują dokonać intelektualizacji dyskursu politycznego po prawej stronie sceny politycznej. Można

⁶⁴ *Tamże*, s. 29.

⁶⁵ *Arbeit. Familie. Vaterland...*, s. 40.

⁶⁶ *Bildung*, strona internetowa partii Pro-NRW, [online] <https://pro-nrw.net/pro/forderungen/bildung/>, 28 I 2018.

⁶⁷ Popularną, choć błędną tendencję do używania sformułowań „organizacja skrajnie prawicowa” oraz „organizacja antyimigracyjna” jako synonimów w dyskursie politycznym, a zwłaszcza w dyskursie medialnym, podsumował trafnie włoski politolog Piero Ignazi. Stwierdził on mianowicie, że ugrupowań skrajnie prawicy nie można ograniczyć do partii jednotematycznych – antyimigracyjnych, tak samo jak ugrupowań socjalistycznych nie można sprowadzać jedynie do welfaryzmu. Choć jest to centralny punkt ich programów politycznych, to nie jest to punkt jedyny. Zob. P. Ignazi, *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford 2006, s. 229.

⁶⁸ *Zuwanderung...*

⁶⁹ *Tamże*.

⁷⁰ *Arbeit. Familie. Vaterland...*, s. 11.

⁷¹ Rozbudowaną analizę programową i ideową ruchu identytarystów przedstawiłam w osobnej pracy, zob. A. Kałabunowska, *Niemiecki ruch identytarystów – próba klasyfikacji ideologicznej*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 19, s. 99-118.

zatem powiedzieć, że zgrabnie „opakowują” oni w odpowiednie terminy wszystkie powyższe postulaty partii skrajnych. Tak więc w przypadku identytarystów spotkamy się z takimi terminami jak „Wielka Wymiana”, rekonkwista czy też etnokulturalizm. Ukute w ostatnich latach pojęcie Wielkiej Wymiany wprowadzone zostało przez identytarystów do dyskursu politycznego jako określenie stopniowego procesu, poprzez który rodzime społeczeństwo przyjmujące zostaje stłumione przez pozaeuropejskich imigrantów oraz z nim wymieszane⁷². Proces ten w wizji identytarystów nieuchronnie wiedzie do zaniku europejskich kultur narodowych. Wzmocniony jest on ponadto małym przyrostem naturalnym w społeczeństwach starego kontynentu. Winnym tego stanu rzeczy są naturalnie politycy z szeregów partii rządzących. W przypadku Niemiec zarzuty te skierowane są zatem w głównej mierze przeciwko partiom chadeckim i rządowi Angeli Merkel. Różnica pomiędzy takim ujęciem zagrożenia społeczeństwa i kultury niemieckiej a przedstawieniem tego samego problemu przez wyżej wymienione partie jest zatem niewielka i polega jedynie na innym doborze słów na określenie tego samego postulatu.

Tak duży nacisk na kwestie granic kulturowych w programach organizacji skrajnej prawicy wiedzie niektórych obserwatorów życia politycznego do stwierdzenia swego rodzaju obsesji kulturowej tego radykalnego prądu politycznego. Kristina Volke podsumowuje ją na przykładzie AfD następującymi słowami: *AfD pokrywa w zasadzie każdą dziedzinę polityki terminami [zaczepniętymi] z kultury: w polityce rodzinnej chodzi o „kulturę życia” [...] lub o kulturę gościnności [...], w polityce gospodarczej o kulturę pozostawiania, w rolnictwie o krajobraz kulturowy, [poza tym] ogólnie o kulturowe formacje lub w scenariuszu negatywnym o kulturowe ruiny*⁷³. Niestety ta duża koncentracja na elementach kulturowych w retoryce politycznej nie przekłada się bezpośrednio na pielęgnację samej kultury, dóbr kulturowych i instytucji kulturalnych w Niemczech, a jedynie na podkreślenie niższości innych grup etnicznych i narodowych.

PODSUMOWANIE

*Każdy, kto uważa się za człowieka lewicy, i każdy, kto uważa się za człowieka prawicy, uznaje, że te dwa słowa odnoszą się do wartości pozytywnych*⁷⁴ – pisze Bobbio. Intencje ugrupowań współczesnej niemieckiej skrajnej prawicy trudno jednak uznać za przyjazne i pokojowe. Przytoczone w tekście liczne przykłady sformułowań partii skrajnej prawicy na – pozornie neutralny – temat granic stanowią jedynie potwierdzenie wyznawanej przez członków i zwolenników ruchów radykalnych wizji społeczno-politycznej. W każdej kwestii ocierającej się o problematykę narodu, terytorium państwa, religii czy też przynależności etnicznej, skrajna prawica upatruje znakomitą szansę na wyrażenie swojej

⁷² *Was meint der Begriff „Großer Austausch” und wer ist schuld daran?*, strona internetowa niemieckiego ruchu identytarystów, [online] <https://www.identitaere-bewegung.de/category/faq/>, 28 I 2018.

⁷³ K. Volke, *Kultur, mir grauts von Dir! Über Kulturbegriff und -politik der AfD*, „Neue Gesellschaft/ Frankfurter Hefte” 2016, nr 7-8, s. 107.

⁷⁴ N. Bobbio, *Prawica...*, s. 15.

niezgody wobec panującego porządku oraz przedstawienie „właściwej” w jej mniemaniu propozycji rozwiązania danego problemu. Podjęcie w czasach kryzysu migracyjnego tematyki granic fizycznych i granic kulturowych w programach ideowych i wyborczych to dla niemieckich organizacji skrajnych znakomity pretekst do wyrażenia i przedstawienia opinii publicznej propozycji rozwiązania problemów dla tych ugrupowań najbardziej palących, a zatem kwestii czystości narodowościowej i kulturowej społeczeństwa w ramach niemieckich granic państwowych. Jak wykazały powyższe przykłady zaczerpnięte z analizy programów wybranych organizacji, wszystkie one w kwestiach granic okazują się jednakowo radykalne, choć opinie na ich temat są wyraźnie podzielone, a ich status w oficjalnej dokumentacji Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji zróżnicowany.

Naukową i wyważoną polemikę o aksjomatach skrajnej prawicy z samymi członkami tego prądu myślowego z dużym prawdopodobieństwem można wyobrazić sobie jako dyskusję trudną, o ile w ogóle możliwą. Zaprezentowana w pierwszej części tekstu dychotomiczna wizja otaczającej rzeczywistości społeczno-politycznej zakorzeniona w myśleniu skrajnej prawicy jest elementem decydującym w jej wizji świata i utrudniającym wyważoną wymianę poglądów. Wyobrażając sobie rzeczywistość w wyżej zarysowany sposób, skrajna prawica odporna jest na wszelkiego rodzaju kontrargumenty, a w każdym wydarzeniu politycznym potrafi dostrzec kolejny asumpt do wzmocnienia swoich tez i przekonań. Debata publiczna związana z kryzysem migracyjnym była do tego jedynie kolejną okazją.

BIBLIOGRAFIA

- AfD & FPÖ: Antisemitismus, völkischer Nationalismus und Geschlechterbilder*, red. S. Grigat, Baden-Baden 2017.
- Alternative für Deutschland, *Programm für Deutschland: Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24. September 2017*, [online] https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/06/2017-06-01_AfD-Bundestagswahlprogramm_Onlinefassung.pdf, 18 VII 2019.
- Backes U., Eckhard J., *Politischer Extremismus in der Bundesrepublik Deutschland*, B. 2: *Analyse*, Köln 1989.
- Bauman Z., *Obcy u naszych drzwi*, przeł. W. Mincer, Warszawa 2016.
- Bobbio N., *Prawica i lewica*, przeł. A. Szymanowski, Kraków 1996.
- Decker F., *AfD, Pegida und die Verschiebung der parteipolitischen Mitte*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” 2015, nr 40, s. 27-32.
- Extreme Right Activists in Europe through the Magnifying Glass*, red. B. Klandermans, N. Mayer, London 2006.
- Häusler A., Niedermayer O., *Debatte: Ist die Alternative für Deutschland eine rechtspopulistische Partei?*, Bundeszentrale für Politische Bildung, [online] <https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtspopulismus/240956/debatte-alternative-fuer-deutschland>, 18 VII 2019.
- Hensel A. i in., *Die AfD vor der Bundestagswahl 2017. Vom Protest zur parlamentarischen Opposition*, Otto Brenner Stiftung, Frankfurt am Main 2017.

- Hillje J., *Propaganda 4.0 – Die Erfolgsstrategie der AfD*, „Blätter für deutsche und internationale Politik” 2017, nr 10, [online] <https://www.blaetter.de/archiv/jahrgaenge/2017/oktober/propaganda-4.0-%E2%80%93-die-erfolgsstrategie-der-afd>, 18 VII 2019.
- Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford 2006.
- Moroska-Bonkiewicz A., *Radykalizacja niemieckiej sceny politycznej. Fenomen sukcesu Alternatywy dla Niemiec w wyborach do Bundestagu w 2017 r.*, Kwartalnik Naukowy OAP UW „e-Politikon”, 2017, nr 23.
- Mudde C., *Populist Radical Right Parties in Europe*, Cambridge 2007.
- Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester 2002.
- Nationaldemokratische Partei Deutschlands, *Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands (NPD)*, [online] https://npd.de/Parteiprogramm_NPD.pdf, 18 VII 2019.
- Pfahl-Traughber A., *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik*, München 2006.
- Pfahl-Traughber A., *Rechtsextremismus. Eine kritische Bestandaufnahme nach der Wiedervereinigung*, Bonn 1993.
- Rietzschel A., *Bundesamt für Verfassungsschutz beobachtet „Identitäre Bewegung”*, „Süddeutsche Zeitung” 12 VIII 2016, [online] <https://www.sueddeutsche.de/politik/rechtsextremismus-bundesamt-fuer-verfassungsschutz-beobachtet-identitaere-bewegung-1.3118612>, 13 VII 2019.
- Salzborn S., *Rechtsextremismus Erscheinungsformen und Erklärungsansätze*, Baden-Baden 2015.
- Salzborn S., *Renaissance of the New Right in Germany? A Discussion of New Right Elements in German Right-wing Extremism Today*, „German Politics and Society” 2016, nr 119.
- Stöss R., *Kritische Anmerkungen zur Verwendung des Extremismuskonzepts in den Sozialwissenschaften*, [online] <http://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/200099/kritische-anmerkungen-zur-verwendung-des-extremismuskonzepts-in-den-sozialwissenschaften>, 18 VII 2019.
- Strona internetowa Bundesamt für Verfassungsschutz, [online] <https://www.verfassungsschutz.de>.
- Strona internetowa Identitäre Bewegung, [online] <https://www.identitaere-bewegung.de>.
- Strona internetowa Nationaldemokratische Partei Deutschlands, [online] <https://npd.de>.
- Strona internetowa Pro-NRW, [online] <https://pro-nrw.net/>.
- Strona internetowa Wahlrecht.de, [online] www.wahlrecht.de.
- Oppelland T., *Alternative für Deutschland*, Bundeszentrale für Politische Bildung, [online] <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/parteien-in-deutschland/211108/afd>, 18 VII 2019.
- Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, red. R. Eatwell, C. Mudde, London 2004.
- Volke K., *Kultur, mir grauts von Dir! Über Kulturbegriff und -politik der AfD*, „Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte” 2016, nr 7-8, s. 106-109.

Agata KAŁABUNOWSKA – doktorantka w zakresie nauk o polityce w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Interesuje się przede wszystkim zjawiskiem ekstremizmu politycznego, myślą polityczną skrajnej prawicy, historią i bieżącą polityką Republiki Federalnej Niemiec. Autorka tekstów naukowych poświęconych ruchom skrajnej prawicy.